

w: *Isidoriana*, ed. M.C. Diaz y Diaz, León 1961, 195-197, tłum. *Pochwała lampy przed ołtarzem*, w: „*Christianitas Antiqua*” 8:2016, 144-166; w trakcie tłumaczenia: *De ortu et obitu Patrum*, CPL 1191; dotychczasowe studia: *Świat roślin w XVII księdze „Etymologii” Izydora z Sewilli*, Lublin 2007, TNKUL, ss. 214; *Izydor z Sewilli. Wielcy ludzie Kościoła*, Kraków WAM, 2007; artykuły: *Hexaemeron Ambrożego z Mediolanu jako źródło do XVII księgi „Etymologii” Izydora z Sewilli*, *VoxP* 25:2005, t. 48, 125-138; *Izydor z Sewilli jako mistrz kompilacji: organizacja materiału w „Etymologiach” na przykładzie księgi XVII „De agricultura”*, *VoxP* 26:2006, t. 49, 319-333; *Izydor z Sewilli jako mistrz kompilacji: metody pracy twórcy „Etymologii” na podstawie księgi XVII „De agricultura”*, *VoxP* 27:2007, t. 50-51, 397-412; *Desine gentilibus iam inservire poetis (Verus XI 9). Chrześcijańscy epicy w bibliotece Izydora z Sewilli*, *VoxP* 33:2013, t. 60, 191-207; *Literacki charakter botanicznej wiedzy Izydora z Sewilli w „Etymologiach” XIII*, „*Studia Classica et Neolatina*” 9:2010, 22-37; *Pomysłowe mrówki, zawzięte mole i muszki pijaczki: Owady w XII księdze „Etymologii” Izydora z Sewilli*, w: *Owady, robaki, insekty. Akta sympozjum*, Gdańsk 2013, 31-37; *Sylwetki kobiet w traktacie „O narodzinach i zgonach świętych ojców” Izydora z Sewilli*, *VoxP* 36:2016, t. 66, 197-218; *Zapomniane arcydzieło Izydora z Sewilli: „Pochwała lampy przed ołtarzem”*, „*Christianitas Antiqua*” 8:2016, 144-166) przybliżyła polskiej kulturze, jeśli jej tylko siły pozwolą, także inne jego pisma, a zwłaszcza będące *summarium* kultury starożytnej jego *Etymologie*. Odwagi!

ks. Stanisław Longosz – Lublin

Św. JAN CHRYZOSTOM, *Mowy do Antiocheńczyków o posągach*, przekład i komentarz Jan Iluk, Gdańsk 2017, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, ss. XXVI + 282.

Jednym z najpiękniejszych krasomówczych pism św. Jana Chryzostoma, które chyba w największym stopniu przyczyniły się do jego sławy i praktycznie uczyniły go wybitnym mówcą, są jego antiocheńskie mowy *O posągach I-XXI*. Zapewne też ze względu na swój trudny i bardzo bogaty krasomówczy język oraz wielość i różnorodność stosowanych w nich figur retorycznych długo oczekiwały na swój pełny przekład na język polski. Dwie z nich najpierw przed 70 laty przełożył w całości w Krakowie T. Sinko: *I. Homilia na słowa Pawła: „Wina po trosze używaj” (1Tm 5,23) i XIX. Homilia do ludzi na wsi i o unikaniu przysięg* (opublikowane w: Św. Jan Złotousty, *Dwadzieścia homilij i mów*, Kraków 1947, 44-71 i 72-87), a dziesięć lat temu *XVII. O komisarzach wysłanych do cesarza Teodozjusza celem osądzenia winnych obalenia posągów* (w: *Księga pamiątkowa prof. W. Cerana*, Łódź 2007, 229-246) i 4 lata temu *Jana Chryzostoma homilia III do Antiocheńczyków „O posągach”* (w: „*Christianitas Antiqua*” 6:2014, 229-248) prof. Jan Iluk, a pozostałe tylko w drobnych fragmentach inni tłumacze (por.

W. Stawiszyński, *Bibliografia Patrystyczna 1901-2016. Polskie tłumaczenia tekstów starożytności pierwszego tysiąclecia*, Tyniec – Kraków 2017, 516-517). Warto tu też dodać, że duże fragmenty dwóch z nich w łacińskim anonimowym przekładzie: *Ad populum Antiochenum De oratione* i *De orando Deum* były drukowane w Wilnie już w 1576 r. staraniem Radziwiłłów – „typis Nic. Christ. Radivili” (E. XXXI 143) w ascetycznej antologii *Thesaurus orationum, meditationum ac aliarum piarum exercitationum ex variis probatis auctoribus collectus*, a potem przedrukowane w 1592 r. w Braniewie (zob. J. Czerniatowicz – Cz. Mazur, *Recepcja antyku chrześcijańskiego w Polsce*, cz. 1, Lublin 1978, s. 55 n. 332; s. 84, n. 528-529). I oto teraz, pod koniec 2017 roku w Wydawnictwie Uniwersytetu Gdańskiego pojawił się pierwszy polski długo oczekiwany przekład wszystkich 21 antiocheńskich mów *O posagach* św. Jana Chryzostoma w opracowaniu znanego nam już tłumacza i badacza tego złotoustego Ojca Kościoła – prof. dra hab. Jana Iluka. Sam przekład XXI mów poprzedzony jest szczegółowym spisem ich treści (s. V) i obszernym Wstępem (s. VII-XXIII) przybliżającym przebieg wydarzeń w Antiochii wiosną 387 r., które właśnie spowodowały wygłoszenie tych mów: kolejność i szczegółowe daty ich wygłoszenia, a także ich obecność w późniejszych bizantyjskich eklogach retora i hagiografa Teodora Dafnopaty z X w.; do Wstępu dołączona jest także mapa ówczesnej Antiochii (s. XXIV), która niewątpliwie ułatwia śledzenie wydarzeń opisywanych w mowach. Ze Wstępu dowiadujemy się, że mowy te wygłoszone zostały przez młodego, dopiero od roku prezbitera, Jana w dniach od 25 lutego do 25 kwietnia 387 r., a miały one za cel z jednej strony uspokojenie oburzonych wiadomością o nowych nałożonych nadzwyczajnych podatkach na Antiocheńczyków, którzy wzniciwszy rebelię zaatakowali miejskie, publiczne budynki oraz obalili i zbezczeszili w mieście posąg cesarza Teodozjusza i jego żony, a z drugiej przebłagać cesarza, który w odpowiedzi za te czyny postanowił zburzyć całe miasto; o ocalenie miasta i jego mieszkańców pojechał do Konstantynopola błagać miejscowy biskup Flawian. Mowy te właśnie doskonale odzwierciedlają w mistrzowsko udratyzowanej prezentacji młodego złotoustego Kaznodziei, panującą w mieście pełną napięcia i zagrożenia atmosferę owych 60 dni oraz oczekiwania na ostateczną reakcję, ubogaconą wieloma nieznanymi skądinąd szczegółami i wielkopostnymi duszpasterskimi napomnieniami; w nieco innych barwach prezentował ją w swych mowach współczesny miejscowy lider pogańskiego hellenistycznego środowiska, Libaniusz (por. Libaniusz, *Oratio XIX*; A. Quiroga, *La retórica de Libanio y de Juan Crisóstomo en la revuelta de las estatuas*, Salerno 2008). Mowy Jana i prośby biskupa Flawiana osiągnęły zamierzony skutek – cesarz dał się przebłagać i oszczędził miasto oraz jego mieszkańców.

Przekład mów zakończony jest egzemplifikowanym w języku greckim wykazem 31 figur retorycznych, obecnych w tłumaczonych mowach (s. 249-255), bibliografią zawierającą obcojęzyczne i polskie ich przekłady całościowe lub fragmentaryczne (s. 256-258) oraz związane z nimi opracowania (s. 258-267), a także indeksy – biblijny (s. 262-265), imion i nazw geograficznych (s. 266-267) i najobszerniejszy, rzeczowy (s. 268-279).

Profesor J. Iluk poszedł w opracowaniu swego przekładu antiocheńskich mów *O posągach*, jak sam zaznacza we Wstępie (s. XV-XVI), za tradycyjnie akceptowanym ich układem i liczbą (21), przyjmowanymi przez pierwszych ich wydawców – B. de Montfaucona, a później J. P. Migne’a (CPG 4330: PG 49, 15-222), choć ostatnio inny ich porządek zaproponował F. van de Paverd (*St. John Chrysostom. The Homelies on the Statues*, OCA 239, Roma 1991), a także ich powiększoną liczbę A. Valevicius (*Les 24 homélies De statuis de Jean Chrysostome. Recherches nouvelles*, REAug 46:2000, 83-91), dodający do nich jeszcze dwie inne, wygłoszone w czasie Wielkiego Postu 387 r. (mianowicie: *De decem milium talentorum debitore*, PG 51, 17-30 oraz *In Psalmum 145*, PG 55, 519-528), choć faktycznie można by do nich zasadnie dołączyć wygłoszoną we Wielką Środę 21 IV 387 r. *Pierwszą katechezę chrzcielną* (CPG 4331: PG 49, 231-240, tłum. W. Kania: *Św. Jan Chryzostom, Katechazy chrzcielne*, Lublin 1993, 23-39). W żadnej z tych trzech dołączonych homilii nie spotykamy jednak odniesień do antypodatkowego buntu Antiocheńczyków.

Omawiany przekład mów antiocheńskich, wyrażony, jak wszystkie poprzednie tłumaczenia prof. J. Iluka, pięknym polskim zachęcającym do lektury językiem, zaopatrzony jest odpowiednim umiarkowanym komentarzem, w którym odnotowane są m.in. występujące w tekście przekładu a cytowane po grecku w przypisach figury retoryczne, co jest bez wątpienia bardzo cennym i rzadko dziś przez tłumaczy zauważanym przyczynkiem. W komentarzu tym oprócz miejsc biblijnych i różnych informacji niezbędnych do ich zrozumienia, odnotowywane są ponadto zauważone ich myśli, a nawet przejęte fragmenty cytowane w późniejszych bizantyjskich X-wiecznych eklogach autorstwa Teodora Dafnopaty, których pierwszy polski przekład Profesor Jan Iluk przygotowuje. Były to, jak zaznaczono we Wstępie (s. XXI-XXIII), cieszące się w średniowieczu dużym powodzeniem moralizatorskie 33 homilie, skompilowane z mów i innych pism św. Jana Chryzostoma (por. CPG 4684: PG 63, 567-744; J. Iluk, *Bizantyjskie eklogi do homilii św. Jana Chryzostoma i ich nowożytny los*, w: *Księga Jubileuszowa prof. Ireny Fijałkowskiej*, Gdańsk 2017), których tytuły i lokalizację podaje nasz Tłumacz (zob. Wstęp s. XXII, nota 64), a przekład jednej z nich (XXIV) pt. *O grzechu i spowiedzi* już opublikował (CPG 4684, 2: PG 63, 731-744, tłum. w: „*Antiquitas Christiana*” 7:2015, 167-184). Fragmenty i zapożyczenia z mów *De statuis* występują według naszego Tłumacza aż 49 razy w XIX-stu eklogach (zob. Wstęp, s. XXIII, nota 65).

Wszystkie wyżej wymienione (m.in. piękny język polskiego tłumaczenia, wykaz unaocznionych greckim tekstem rzadko dziś przypominanych występujących w prezentowanym przekładzie figur retorycznych, unaoczniona obecność myśli i wyrażeń tłumaczonych mów w późniejszych bizantyjskich przypominanych eklogach złotoustego Kaznodziei, a także bezpośrednia relacja naocznego świadka dramatycznych wydarzeń wiosny 387 r. w Antiochii) i inne jeszcze nie zauważone walory nowo opublikowanego pierwszego polskiego przekładu wszystkich antiocheńskich mów *De statuis*, stanowiących perłę wczesnochrześcijańskiej re-

tyrki, wydanych w eleganckiej szacie graficznej przez Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, w opracowaniu prof. Jana Iluka, głównego tłumacza jego pism w ostatnim trzydziestoleciu (por. *Jan Chryzostom przeciwko judaizmowi i judaizantom*, w: „Przegląd Religioznawczy” 3/197:2000, 41-71; *Jana Chryzostoma „Rozprawa o antiocheńskich judaizantach” – dotąd zwana „Drugą mową przeciwko Żydom”*, w: „Przegląd Religioznawczy” 3/217:2005, 79-105; *Adversus Judaeos orationes I-VIII, Contra Judaeos et gentiles* oraz *Alia fragmenta contra Judaeos*, wszystkie w: J. Iluk, *Żydowska politeja i Kościół w Imperium Rzymskim u schyłku antyku*, t. 1, Gdańsk 2006, 53-270, 273-315 (= *ŻMT* 41, 326-364); *In Epistulam ad Galatas*, *ŻMT* 47, Kraków 2008; *In Epistulam ad Habraeos hom. XII-XIX*, „*Antiquitas Christiana*” 2:2009, 27-97; *In Epistulam I ad Corinthios hom. XXXIII-XXXIV*, *VoxP* 28:2008, t. 52/2, 291-315; *Ecloga I: De caritate*, *PG* 63, 567-580, w: *Miłość w czasach dawnych*, red. B. Możejko – A. Paner, Gdańsk 2008, 27-39; *In principum Actorum hom. II*, *VoxP* 29:2009, t. 53-54, 626-656; Jan Iluk, *O godnym życiu we wspólnocie. Antologia aforyzmów i didaskaliów św. Jana Chryzostoma*, Gdańsk 2005, ss. 242), kontynuującego owocnie tradycje tej sztuki po A. Zaleskim, J. Krystyniackim, T. Since, ks. W. Kani, wzbudzą zapewne zainteresowanie i zachęcą do lektury tego cennego dzieła nie tylko patrologów i znawców antyku chrześcijańskiego, ale także wielu badaczy historii i literatury starożytnej. Dziękujemy za przybliżenie tego wczesnochrześcijańskiego dzieła kulturze polskiej, która obok innych nielicznych krajów (Anglia – Oxford 1842; Francja – Bar-le-Duc 1864; Niemcy – BKV, Kempten 1874; USA – Buffalo-New York 1889; Rosja – Moskwa 1993; Rumunia – Iasi 2011) będzie mogła się pochwycić również jego pełnym przekładem.

ks. Stanisław Longosz – Lublin

Św. JAN CHRYZOSTOM, *Mowy do Antiocheńczyków o posągach*, przekład i komentarz Jan Iluk, Gdańsk 2017, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, ss. XXVI + 282.

Z wielką radością należy odnotować, że pod koniec roku 2017, nakładem Wydawnictwa Uniwersytetu Gdańskiego, ukazał się pierwszy całościowy przekład polski cyklu dwudziestu jeden homilii autorstwa św. Jana Chryzostoma *Do Antiocheńczyków (O posągach)*, które w CPG figurują pod numerem 4330 i opatrzone są tytułem *Ad populum antiochenum homiliae I-21 (De statuis)*. Homilie te, jak jednoznacznie wskazują uczeni (por. *The Homilies of St John Chrysostom: Provenance. Reshaping the Foundations*, OCA 273, Rome 2005, 260), zostały wygłoszone w Antiochii w wielkim poście roku 387. Autorem przekładu jest wybitny znawca nauczania św. Jana Chryzostoma oraz tłumacz jego pism – Jan Iluk – profesor zwyczajny związany ze środowiskiem naukowym Wydziału Historycznego Uniwersytetu Gdańskiego, znany polskim Czytelnikom chociażby z przekładu